

Марија Митић*
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду

Данијела Ђоровић**
Филозофски факултет
Универзитет у Београду

UDK: 930.85:003.074(450.341)"16"

091(=131.1'01)"16"

DOI: 10.19090/gff.v50i1.2583
orcid.org/0009-0001-0931-2444
orcid.org/0000-0002-2244-5938

Originalni naučni rad

ПРИМЕР ПРЕПИСКЕ КАНЦЕЛАРИЈЕ МЛЕТАЧКОГ ДУЖДА ИЗ 17. ВЕКА: ДУКАЛ ДУЖДА АЛВИЗЕА КОНТАРИНИЈА

У оквиру писане продукције канцеларије млетачког дужда, још од позног средњег века била је важна улога нотара и канцелара. Документи који настају у оквиру поменуте канцеларије могу се класификовати као правна документа и уговори, а потом ту су и посланичка писма која настају из пера дужда или млетачких изасланика у другим земљама. Највећи део поменутих извора чува се у Државном архиву Венеције, док се одређени број докумената налази у архивима у Истри и Далмацији. Један од таквих примера извора јесте дукал, односно обавештење дужда Алвизеа Контаринија из 17. века, који чини део збирке млетачких докумената доступних у оквиру онлајн Државног архива у Пазину. Документ је написан на венетском дијалекту староиталијанског језика, те представља вредно сведочанство на пољу културне и књижевне историје и дипломатике. Циљ нашег истраживања у овом раду базиран је на дипломатичкој и књижевно-историјској анализи поменутог документа са тенденцијом да се на овоме примеру уоче одлике текстова који настају у оквиру канцеларије млетачког дужда током 17. века и који се категоришу као дукали.

Кључне речи: Млетачка република, дужд, дукали, културна историја, књижевна историја, дипломатика

1. УВОД

Тематика писане продукције канцеларије млетачког дужда представља значајан проблем актуелне историографије, јер анализира важне аспекте документарне праксе и књижевне традиције у контексту позног средњег века и ране модерне историје. Испитивање улоге свештеника-

* marija.mitic@ff.uns.ac.rs

** ddjorovi@f.bg.ac.rs

нотара, који су израђивали званичне акте, као и развој структуре дуждеве канцеларије, пружа увид у правне и политичке механизме Венецијанске републике, те осветљава сложену интеракцију између државне и црквене власти. Кроз анализу конкретног примера из 17. века, рукописа дужда Алвизеа Контаринија (HR-DAPA: sig. 797-141), рад проучава књижевно-историјске, језичке и стилске особине докумената, указујући на значај не само правне, већ и књижевне и културне димензије оваквих рукописа.

Методологија истраживања укључује дипломатичку анализу, као и књижевно-историјску интерпретацију докумената, што омогућава прецизно истраживање тадашњих друштвених, политичких и културних околности. Циљ ове студије је да анализира и контекстуализује овај специфичан извор, како би се утврдио његов правни, књижевни и историјски значај у ширем спектру истраживања. Када је реч о методологији која је заступљена у раду, одлучили смо се за дипломатичку анализу документа са уводним нотама о књижевно-историјској анализи, у циљу испитивања одлика извора какви су дукали, односно обавештења млетачких дуждова из 17. века. Говорећи о примерима текстова млетачке канцеларијске продукције, можемо рећи да је на нашем поднебљу, превасходно на просторима Хрватске и Црне Горе, било одређених помака с обзиром на то да су се поједини истраживачи бавили проучавањем дукала из различитих епоха, првенствено на пољу друштвене историје. Међу њима се истичу Лукшић, Гогић, Пароњић и други (Lukšić 2003; Gogić 2020; Paronjić 2016). Међутим, када је реч о поменутом извору, којим ћемо се бавити у раду, не можемо рећи да је било других значајних истраживања како у домену друштвене, тако у домену књижевне и културне историје, те смо се управо из поменутих разлога одлучили за анализу истог. Значај ове теме огледа се у недостатку детаљнијих проучавања о специфичним аспектима млетачке канцеларијске продукције, као и доприносу познавању италијанског књижевног, културног и језичког развоја.

Структура рада је организована у неколико делова. На почетку се разматрају одлике дукала, као докумената насталих у оквиру млетачке канцеларијске продукције, историјски контекст канцеларије млетачког дужда, а затим следи анализа самог рукописа Алвизеа Контаринија, пажљиво истражујући физичка својства, језик и стил документа. На крају, рад ће укључити факсимил рукописа, транскрипцију, филолошке напомене и превод, чиме се употпуњује целокупна анализа и представљање овог важног извора.

2. ОДЛИКЕ ПИСАНЕ ПРОДУКЦИЈЕ МЛЕТАЧКОГ ДУЖДА

Говорећи о писаној продукцији канцеларије млетачког дужда, можемо рећи да је током позног средњег века израда исправа млетачког дужда била поверена свештеницима-нотарима, који нису били везани искључиво за државну власт, већ су пружали своје услуге када је било неопходно. Већина писара-нотара дуждеве канцеларије из тог периода препознатљиви су као припадници свештенства Цркве Светог Марка. Они су били познати као *нотари* (*notarius*)¹ канцеларије млетачког дужда. Дакле, структура дуждеве канцеларије била је крајње једноставна, јер је израда докумената била поверена службенику, нотару, који је својим потписом омогућавао валидност исправа, док су регистроване повеље и употреба печата уведени нешто касније (Cessi 1942: 15-20).

Већ од друге половине 13. века, у оквиру млетачке канцеларије могу се уочити значајне промене, стварањем седишта у Дуждевој палати (*Palazzo Ducale*), док је главни службеник био нотар дуждеве канцеларије (*notaries ducalis que aule cancellarius*). Почев управо од тог периода, пратимо интензивни прогрес документарне праксе и сазревања организације млетачке канцеларије, која ће се наставити током хуманизма и ренесансе и током барока. Документи који настају у оквиру поменуте канцеларије могу се класификовати као дуждеви акти, правна документа, као и документа која се односе на међународне уговоре, као и уговоре са другим италијанским градовима-државама (Lazzarini 1904: 212). Такође, у оквиру дуждеве канцеларије, важно место заузимају и дипломатска документа млетачких изасланика попут депеша (*dispacci*) и извештаја (*relazioni*) (Митић 2021: 22).

Нажалост, нису сви извори богате млетачке продукције до данас сачувани, посебно због пожара који су се десили у 15. и 16. веку, у којима је део поменуте грађе оштећен. Међутим, с обзиром на то да поменути извори чине једине сачуване званичне изворе на венетском дијалекту староиталијанског језика, они представљају верна сведочанства у домену културне и књижевне баштине и дипломатике (Lazzarini 1944: 226).

Највећи део поменутих извора чува се у Државном архиву Венеције, а један део докумената познат под именом *Commissioni ducali*, налази се у библиотеци Музеја Корер. Поједини извори, који потичу из канцеларије млетачког дужда доступни су, такође, и у архивима у Истри и Далмацији. Један од примера извора из 17. века, који је доступан у оквиру онлајн збирке

¹У изворима срећемо и назив на латинском *Capellanus Curtius Palatii*.

млетачких докумената, јесте дукал, односно званично обавештење у форми епистоле, дужда Алвизеа Контаринија², млетачког изасланика из 17. века, упућен подестату, намеснику општине Водњан у Истри, који ћемо овом приликом анализирати са транскрипцијом и преводом.

Свакако, ради бољег разумевања поменутог извора, важно је познавати историјске прилике које су на овом подручју у 16. и 17. веку биле веома комплексне.

3. ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ

Током читавог 16. века, истарско полуострво било је између две велике силе тога периода, а то су биле Млетачка република и Хабзбуршка монархија. Истра је значајно била погођена њиховим односима, а у 17. веку, тачније од 1615. до 1618. године, она је била поприште сукоба између Венеције и Хабзбуршке монархије, територија око које су се отимали. Истовремено, Млетачка република је морала штитити ово подручје које је било угрожено не само од Хабзбуршке монархије, већ и од освајачких циљева Османлија који су датирали још од 14. века (Misculian 2002: 259-260).

Поред поменутих ратних сукоба, Истру су још од 16. века погађале велике епидемије, попут епидемије куге, због чега долази до демографског пада. Такође, страдање учесника у ратним сукобима, довело је до смањења броја становника, али и до напуштености села (Bertoša: 1976: 141). Како би подстакли насељавање истарског подручја и утицали на јачање пољопривредне производње и трговине, млетачки намесници, провидури и подестати, тежили су ка увођењу повластица, прописаних од стране дужда и Већа десеторице, које су се посебно односиле на увоз и извоз робе, као и на повољнију купопродају (Veronese 1994: 182).

²Алвизе Контарини (Alvise Contarini, 1601-1684) био је млетачки дипломата, а потом и дужд Млетачке републике. Његов период владавине може се окарактерисати као релативно мирно доба, када нису забележени већи сукоби. Оштро се противио Турско-млетачком рату који се водио од 1645. до 1669. године, који је у историји познат под именом Кандијски рат и који је завршен турским освајањем Крита. Био је веома образован државник који се залагао за ширење културе и образовања, те је током његове владавине отворен први кафе у Млетачкој републици, а такође дипломирала је и прва племкиња Елена Лукреција Корнаро (Contarini, Alvise in *Enciclopedia online, Treccani*, <https://www.treccani.it/enciclopedia/alvise-contarini/>, Приступљено 5. 1. 2024.).

Међутим, и поред увођења поменутих повластица, које су била прописане дуждевим декретом, понекад се дешавало да се млетачки намесници нису довољно залагали да заштите интересе становника у истарским општинама. Према сведочењу појединих извора, млетачки провидури и подестати углавном су штитили сопствене интересе, занемарујући обавезе које су имали према локалном становништву, због чега су жалбе становника истарских општина биле честе (Tedeschi 1880: 63-64). Управо о томе сведочи и рукопис званичног писма дужда Алвизеа Контаринија.

У тексту рукописа, дужд Контарини се обраћа подестату Балбу, са намером да бискупу града Пуле и његовој бискупији дозволи увоз и извоз робе и остваривање права на десетину која им припада. Дужд истиче да су бискупији биле ускраћене повластице, те да је из тог разлога упућена жалба локалног бискупа Већу десеторице. У даљем тексту, дужд се позива на декрет који је прописало Веће десеторице, којим се упућује на поштовање одредби у погледу реализације слободног извоза и увоза у Пули (HR-DAPA: sig. 797-141).

4. РУКОПИС ДУЖДА АЛВИЗЕА КОНТАРИНИЈА (КЊИЖЕВНО-ИСТОРИЈСКИ И ДИПЛОМАТИЧКИ АСПЕКТИ)

Говорећи о физичким својствима рукописа дужда Контаринија, примећујемо да је документ написан на пергаменту, мастилом тамно браон боје. Рукопис је релативно добро читљив, а поред рукописа аутора, у доњем десном углу је је депоновани потпис и нотарски знак, што потврђује валидност документа. Такође, на горњој и доњој маргини забележени су датум и година овере документа, са другим нотарским подацима који су додати приликом овере (HR-DAPA: sig. 797-141).

Када су у питању дипломатичка својства извора, можемо приметити да је препис написан у форми званичне епистоле. Писање посланичких писама (*lettere missive*) током хуманизма и ренесансе и током барока, показује да су и даље биле поштоване норме *ars dictaminis*, која се односила на познавање одређених правила писања званичних докумената и поседовање одређених реторичких вештина. Засигурно можемо рећи да је у процесу писања званичних писама била важна и улога канцелара који су морали познавати поменута правила писања званичних докумената, те да постоји могућност да је писмо диктирано неком од нотара, а не да је у питању оригинални рукопис дукала дужда Контаринија.

Поред улоге канцелара улога нотара била је такође од неприкосновеног значаја, што показује и пример овог рукописа, те је документ, након што је написан, оверен нотарским знаком, а потом је, као што је то био случај са свим документима канцеларије млетачког дужда, био заведен у посебним регистрима по хронолошком редоследу (*i libri officiorum*). Поред садржаја писма који треба саопштити, текст поседује и друге универзално прихваћене елементе, посебно када је реч о почетку и завршетку писма, који су били утврђени по посебним правилима, као што је посебна формула обраћања представницима власти, у овом случају подестату, односно намеснику општине. Такође, заступљен је узвишени регистар, који је уобичајено заступљен у званичним писмима и формула обраћања (Francini 2014: 34-35; Azzolini, Lazzarini 2017: 156; Pozza 1995: 351). У препису дужда Контаринија протокол отварања писма састоји се од формуле обраћања (*Aloysius Contareno Dei Gratia Dux Venetiarum*³*etc.*), адресе или инскрипције (*Nobili et Sapienti Viro Joani Balbo*) и салутације (*Dignani fidei dilecto salute et dilectionis affectum*) (HR-DAPA: sig. 797-141). Дакле, можемо закључити да су у примеру званичног документа, односно епистоле присутни елементи попут посвете (*dedica*), аргументације (*argomento*), односно истицања намере писања и поруке која се преноси и шаље до говорника (*narratio*). У том смислу можемо говорити и о књижевно-историјском контексту који је присутан и у формалним документима, у овом случају у епистоли, који ће знатно утицати и на формирање посебног жанра познатијег као *i libri di lettere*. У питању је традиција приређивања епистола, било званичних, било незваничних, која је у италијанској књижевности присутна још од хуманизма и ренесансе и наставља се током барока (Quondam 1981: 16; Morabito 2001: 98-99).

Анализирајући књижевни језик извора можемо приметити да је написан на латинском и народном језику, у овом случају на венето-италијанском дијалекту староиталијанског језика. Употреба народног језика у италијанским званичним и незваничним изворима, још од позног средњег века је једна од одлика италијанске књижевне традиције. У оквиру текста епистоле уочава се симбиоза термина из различитих области, као и употреба провансализама и латинизама. Текст који је написан на латинском језику, указује да је реч о позном латинитету који је под утицајем формирања народног језика (Del Lungo Camiciotti 2014:22). То нам потврђује чињеницу о

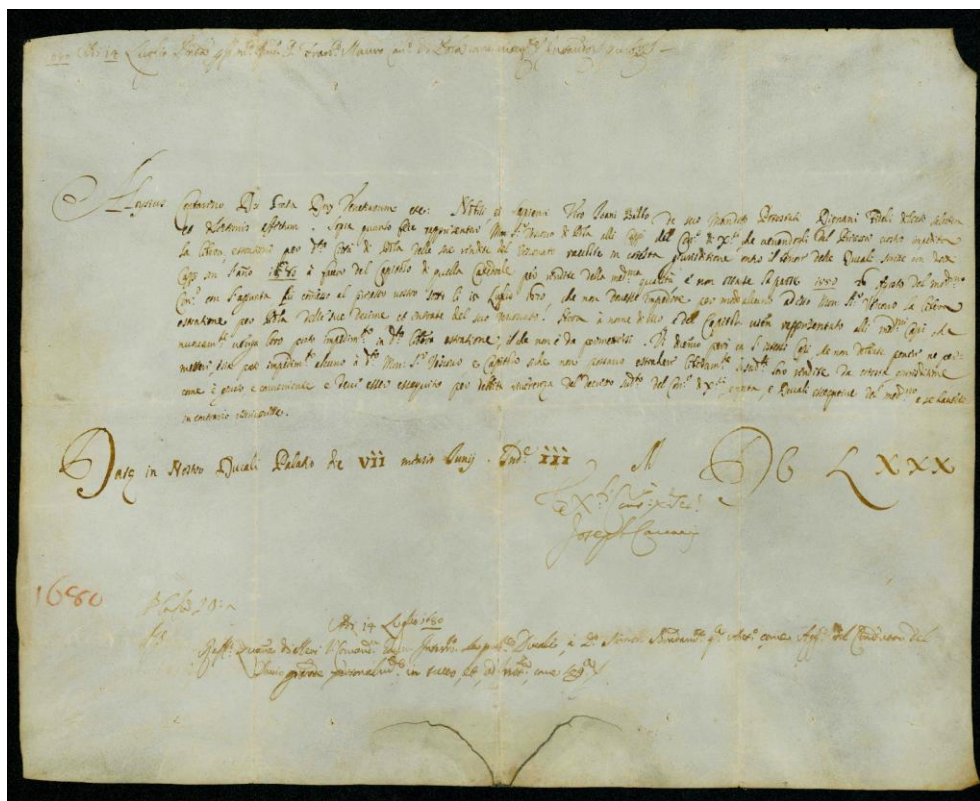
³У неким изворима *Venetiae, Dalmatiae atque Croatiae Dux*.

присуству језичке дуалности у овом периоду.

Наиме, почев од 15. века, већина званичних докумената је на народном језику, осим докумената који настају у црквеним круговима, који су још увек на латинском језику. Међутим, у насловима (*l'intitolato*), у адресирању посланичких писама (*superinscriptio*), и у навођењу датима (*datatio*), у завршници писама користио се латински језик. Као што смо већ поменули, у главном делу епистоле заступљен је народни језик, концизан и јасно дефинисан који је типичан за тадашњи дискурс, који је коришћен у комуникацији међу високим званичницима. Када је реч о синтаксичким својствима, можемо приметити да се текст одликује дугим, сложеним реченицама, а са више нивоа субординације, са честим акумулацијама, тј. полисиндетским низањем језичких елемената, чиме се наглашава тема и развија главна мисао. Реч је о синтаксичким конструкцијама које нам указују да је латински језик још увек био присутан у овој врсти писаног дискурса. Заједничке језичке одлике чине део опште дијалектике, уз присуство дијалекталних варијетета, са графичким и семантичким латинизмима и фразама типичним за језик барока, и са стручним терминима из области политике. Употреба народног језика и венетског дијалекта у тексту писма повећава драж проучавања наведеног извора у области историје, књижевности и културе, будући да у контексту непостојања једног заједничког службеног језика на територији Апенинског полуострва у то доба важну улогу имају дијалекти, који су били изузетно развијени и коришћени као службени језици у различитим областима тадашње Италије. (Lazzarini 2004: 160).

На основу анализе рукописа дужда Контаринија, можемо закључити да документ представља важан пример званичне епистоле из периода хуманизма и ренесансе, у којем су се поштовала утврђена правила писане комуникације и реторике. Рукопис, написан на пергаменту мастилом тамно браон боје, потврђује не само ауторитет дужда већ и улогу нотара и канцелара у формализацији званичних докумената. Употреба латинског и народног језика, као и специфичне синтаксичке структуре, указују на присуство језичке дуалности у то време и наглашавају значај дијалеката у комуникацији. Овај документ је, стога, не само правни акт, већ и важан књижевно-историјски извор који осветљава развој италијанског језика и писмености током барока.

У наставку рада прилажемо факсимил рукописа дужда Алвизеа Контаринија, са нашом транскрипцијом, филолошким нотама и преводом.⁴

Прилог 1: Рукопис дужда Алвизеа Контаринија

Aloysius Contareno Dei Gratia Dux Venetiarum etc.⁵. Nobili et Sapienti Viro Joani Balbo de suo mandato Potestati Dignani Fideli dilecto Salutem et dilectionis affectum. Sopra quanto fece rappresentare Mons[igno]r.⁶ Vescovo di Pola alli

⁴ Овом приликом биће заступљена само транскрипција и превод дуждевог рукописа, без додатног нотарског текста.

⁵Ect. скраћено од Et cetera (lat.)

⁶Mon.s.r скраћено од Monsignore < monsignor (prov.) = miosignore < messiere (ant.fr.)=титула која се у италијанској традицији током средњег века и ране модерне односи на високе званичнике, посебно на црквене великодостојнике.

Cappi del Con.^o7 de' X.^{ci}8 che venendogli dal Pre'cesso' uostro impedita la libera estratione' per d[et]ta Città di Pola delle sue vendite del Vescovato raccolte in cote'sta giurisdizione contro il tenor delle Ducali sevitte con detti Capi sin l' año⁹ 1580 a favor del Capitolo di quella Catedrale per vendite della med^{ma}10 qualità, e' non ostande la parte 1550 26 Agosto del med[esi]mo Con[sigli]o con l'aggiunta fù co'messo¹¹ che non dovesse impedire per modo alcuno ad esso¹² Mons[igno]r Vescovo la libera estratione per Pola delle' sue decime et entrate del suo Vescovato. Hora à nome di esso e' del Capitolo uie'n rappre'sentato alli med[esi]mi Capi che nuovam[en]te¹³ ve'nga loro posto impedim[en]to¹⁴ in d[et]ta¹⁵ libera estratione, il che non è da permette'rsi. Vi dic'emo però con l'istessi¹⁶ Capi, che non dobbiate pon'er' ne permetter' e'sia posto impedim[en]to alcuno à d[et]to Mons[igno]r Vescovo e Capitolo siche non possano estrarher' liberam[en]te¹⁷ le sud[det]te¹⁸ loro ve'ndite da cotesta giurisdizione come è giusto, e conueniente e deve' esser' eseguito per debbita reue'renza del decre'to sud[det]to del Con[sigli]o d' X.^{ci}, ezonta, e Ducali essequive del med[esi]mo et se have'ste in contrario re'scrivere'tte.

Data in Nostro Ducali Palatio de VII mensis Junij Ind.^e III M. D. C. LXXX
[депоновани потпис и нотарски знак]

[Алвизе Контарини, Божјом милошћу млетачки дужд и остало. Племенитом и мудром Ђованију Балбу, по својој дужности подестату Водњана, упућујем искрени, срдачан поздрав и наклоност. Поводом онога што је господин бискуп изложио представницима Већа десеторице, наводећи да му је Ваш претходник онемогућио слободно убирање прихода

⁷Con.^o скраћено од Conseglio, Consiglio, у овом случају Consiglio dei Dieci, односно Веће десеторице.

⁸X.^{ci} скраћено од Dieci (Consiglio dei Dieci).

⁹Аño синкопа од anno.

¹⁰Med.^{ma} скраћено од medesima.

¹¹Co'messo синкопа од commesso < commettere.

¹²Esso <isso (ant. it) < ipsum (lat.) = egli. У неким случајевима може се односити и на показне придеве и заменице stesso и medesimo.

¹³Nuovam.^{te} скраћено од nuovamente.

¹⁴Impedim.^{to} скраћено од impedito.

¹⁵d.^{ta} скраћено од detta.

¹⁶Estrarher' <extrahere (lat.) <estrarre (it.)

¹⁷liberam.^{te} скраћено од liberamente.

¹⁸sud.^{te} скраћено од suddette

бискупије из града Пуле, који су прикупљени у Вашој надлежности, противно одлукама које су донели поменути представници још 1580. године у корист Капитола те катедрале, за такве приходе, и упркос наредби од 26. августа 1550. године, којом је било додатно утврђено да се ни на који начин не сме ометати бискупу слободан прикупљање десетине и прихода из Пуле. Сада је у његово име и у име Капитола, истим представницима Већа изложено да су поново били спречени у поменутом слободном прикупљању, што се не може допустити. Стога Вам у договору, са истим представницима Савета налажемо да се не смете противити нити допустити да буде спречено господину бискупу и Капитолу, како би могли слободно преносити своје приходе из Ваше надлежности, како је исправно и прикладно и како мора бити спроведено у складу са наведеним декретом Већа десеторице, а уз одговарајуће дуждеве извршне наредбе. Уколико сте противни, пишите у одговору.

Издато у нашој Дуждевој палати VII јуна месеца, III индикта 1680.]

[депоновани потпис и нотарски знак]

Marija Mitić
Danijela Đorović

EXAMPLE OF THE CORRESPONDENCE OF THE OFFICE OF THE DOGE OF VENICE FROM THE 17TH CENTURY: DUCAL LETTER OF DOGE ALVISE CONTARINI

Summary

It is known that the notary and chancellor played an important role in the written production of the office of the Doge of Venice since the late Middle Ages. The documents created within the said office can be classified as legal documents and contracts, and then there are the letters of the parliament that come from the pen of the Doge or the Venetian envoys in other countries. Most of the mentioned sources are kept in the State Archives of Venice, while a certain number of documents are in archives in Istria and Dalmatia. One such example of a source is the 17th-century transcript of Doge Alvise Contarini, which forms part of the collection of Venetian documents available through the online State Archives in Pazin. The document was written in the Venetian dialect of the Old Italian language, and represents a valuable testimony in the field of cultural and literary history and diplomatics.

Key words: Republic of Venice, doge, ducal letters, cultural history, literary history, diplomatics

IZVORI

Državni arhiv u Pazinu (HR-DAPA), (1680): *Aloysius Contareno Dei Gratia Dux Venetiarum etc* (sign. 797-141), soggetto: *Commissioni ducali*

LITERATURA

- Azzolini, M., Lazzarini I. (2017). *Italian Renaissance Diplomacy*, Turnhout.
- Bertoša. M. (1976). L'Istria Veneta nel cinquecento e nel seicento, *Civiltà e imperi del Mediterraneo nell' età di Filippo II*. Nuova edizione, vol. primo, Torino.
- Cessi, R. (1942). *Documenti relativi alla storia di Venezia anteriori al Mille*, Padova.
- Del Lungo Camiciotti, G. (2014). Letters and Letter Writing in Early Modern Culture: An Introduction, *Journal of Early Modern Studies* 3, Bucharest, 17-35.
- Francini, C. (2014). *Niccolò Machiavelli e la cancelleria fiorentina*, Firenze.
- Gogić, M. (2020). O kotorskom Statutu tiskanom 1715. godine, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* (62/2020), 139-170.
- Lazzarini, I. (2004). Materiali per una didattica delle scritture pubbliche di cancelleria nell' Italia del Quattrocento, *Scrineum Rivista*, 2, Firenze, 155-239.
- Lazzarini, V. (1904). Originali antichissimi della Cancelleria veneziana (osservazioni diplomatiche e paleografiche), *Nuovo Archivio Veneto*, n. ser. 8, Venezia, 199-229.
- Lazzarini, V. (1944). Lettere ducali veneziane del secolo XIII ('litterae clausae'), A.A. V.V. *Scritti di paleografia e diplomatica in onore di Vincenzo Federici*. Firenze, 225-239.
- Lukšić, M. E. (2003). Pogranični prijepori između mletačkih vlasti i knezova krbavskih u drugoj polovini XV. stoljeća, *Rad. Zavoda povij. znan. HAZU Zadru*, sv. 46/2004., str. 195–226.
- Misculian, A. (2002). Veneziano, gli asburgo, le cittadine dell' Istria e la navigazione nell' Adriatico nel '700, *Atti*, vol. XXXII, 259-299.
- Митић, М. (2021). Неки важнији млетачки извори за Србију-од средњег до новог века, *Лесковачки зборник*, 62, Лесковац, 21-35.
- Morabito, R. (2001). *Lettere e letteratura*, Alessandria.
- Quondam, A. (1981). Dal 'formulario' al 'formulario', *Le 'carte messaggere. Retorica e modelli di comunicazione epistolare: per un indice dei libri di*

lettere del Cinquecento, Roma, 13-157.

Paronjić, S. (2016). Labinski galijoti u vihoru progonstva pod okriljem prejasne kraljice mora, *Acta Histriae* 24/2, 203-220.

Pozza, M. (1995). *La Cancelleria*, Storia di Venezia II, Istituto dell'Enciclopedia italiana Treccani, Roma, 349–369.

Pozza, M. (1997). *La Cancelleria*, Storia di Venezia III, Istituto dell'Enciclopedia italiana Treccani, Roma, 365–388.

Tedeschi, P. (1880). *Decadimento dell'Istria*, Capodistria.

Veronese, G. (1994). L'immigrazione nell'Istria Veneta tra '500 e '600: problemi giurisdizionali, contese tra comunità, conflitti etnici tra originari e forestieri in *Acta Histriae*, n. III, 181-192.

REČNICI I ENCIKOLOPEDIJE

Cortelazzo, M., Marcatto, C. (2017). *Dizionario etimologico dei dialetti italiani*, Milano.

Zimbaldi, F. (1889). *Vocabolario etimologico italiano*, Città di Castello.

Contarini, Alvise in *Enciclopedia on line*, Treccani, <https://www.treccani.it/enciclopedia/alvise-contarini/>, Приступљено 5. 1. 2024.